

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

9-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/9 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafroz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

Raupov Xolmamat Rashidovich, Xaitova Olmaxon Saidovna

O'ZBEKISTONDA KON-METALLURGIYA SOHASI TARAQQIYOTIDA BERUNIY

ILMIY METODOLOGIYASINING O'RNI 13-19

Muminov Ulmas Ravshanqulovich

QADIMGI TURKIYLARDA DAVLATCHILIK AN'ANALARI 20-30

Azamatova Gulmira Bayirbekovna

MEHNAT MIGRATSIYASINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARI:

XALQARO STANDARTLAR VA MILLIY QONUNCHILIK 31-37

Absalom Ziyadullayevich Xujanazarov

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA SURXONDARYO VILOYATIDA

SOG'LIQNI SAQLASH SOHASIDAGI O'ZGARISHLAR 38-43

Allamuratov Shuxrat Ashurovich

BUXORO AMIRLIGINING ICHKI SAVDO-TRANZIT ALOQALARIDA

AMUDARYO SUV YO'LINING O'RNI 44-49

Sabirov Mansurbek

AMUDARYO SOHILI BO'YLAB XALQARO KARVON YO'LIDA RIVOJLANGAN

O'RTA ASR VA SHAHARLARI SAHIFASI 50-53

Matnazarova Mohira Uktamovna

KO'CHMANCHI CHORVADORLAR CHORVACHILIK XO'JALIGINING

SHAKLLANISH OMILLARI 54-59

Shukurillayev Yunus Asrorovich

BUXORO AMIRLIGIDA HARBIY UNVON VA MANSABLARGA TAYINLANISHIGA

OID HUIJATLAR TAHLILI (QO'SHBEGI DEVONXONASI ARXIVI HUIJATLARI ASOSIDA)..... 60-67

Esanova Nilufar

O'ZBEKISTONDA XALQARO MUNOSABATLARNING USTUVOR YO'NALISHLARI

VA ULARNING SANOAT RIVOJLANISHIDAGI BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI 68-73

Jumayev Abdumo'min Fayziyevich

IBN SINONING ASH-SHIFO ASARINING ISLOM VA YEVRIPA FALSAFASIGA TA'SIRI 74-82

Pardaxol Normamatova Ochildiyevna

MUSTAQILLIK YILLARIDA SURXONDARYO VILOYATINING

SOG'LIQNI SAQLASH SOHASIDAGI XALQARO HAMKORLIGI 83-87

Elboyeva Shaxnoza

O'ZBEK OLIMALARINING XALQARO ILM-FAN, MADANIYAT RIVOJIGA

HAMDA FAN VA TEXNIKA TARAQQIYOTIGA QO'SHGAN HISSALARI 88-94

Джаббарова Юлдуз Джуманиязовна

РОЛЬ ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ

ИДЕНТИЧНОСТИ БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ В МЕДИЦИНСКИХ ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА 95-100

Tuyev Fazliddin Erkinovich

2009–2011-YILLARDA BUXORO, SAMARQAND, NAVOIY SANOATIDA

O'SISH VA XALQARO HAMKORLIK DINAMIKASI 101-104

<i>Жураева Камола Сайфиддиновна</i> КАСПИЙСКИЙ РЕГИОН ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ УЗБЕКИСТАНА	105-109
<i>Abdujabborov Kamoliddin</i> QADIMGI BAQTRIYA VA AVESTO JAMIYATI DAVRI QISQACHA TAHLILI	110-115
<i>Mamanov Abdurahim Abduhakimovich</i> TEMURIYLAR VA ULARDAN KEYINGI SULOLALAR DAVRIDA DINIY HOKIMIYATNING KUCHAYISHI (SABABLAR VA NATIJALAR)	116-122
<i>Xolmatov Shukurillo Ziyoviddin o'g'li</i> INGLIZ TILLI TADQIQOTLARDA ILK O'RTA ASRLAR MARKAZIY OSIYO TARIXINING O'RGANISH BOSQICHLARI	123-128
<i>Djurayev Baxtiyor Rajaboyevich</i> O'ZBEKISTON IJTIMOY-IQTISODIY HAYOTIDA AYOLLARNING O'RNI VA GENDER TENGLIGI MASALALARI (TARIXIY-IJTIMOYIY TAHLIL 1991-2025-YY)	129-136
<i>Matyagbov Toyirjon Sultanbayevich</i> JANUBIY OROLBO'YI HUDUDIDA NEOLIT DAVRI KULOLCHILIGIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR	137-140

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Султанова Дина Файзрахмановна</i> ОБЩЕНАУЧНАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ ОТРАСЛИ КОНЕВОДСТВА НА ТЕРРИТОРИИ СОВРЕМЕННОГО УЗБЕКИСТАНА	141-153
<i>Shodmonov Abduvohid Farxod o'g'li</i> O'ZBEKISTON TARIXIY YODGORLIKLARINI RAQAMLI TURIZM ORQALI SAQLASH VA RIVOJLANTIRISH	154-157

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Otamuratov Sarvar</i> YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATI: XALQARO TAJRIBA ASOSIDA YANGI TASHABBUSLAR VA QONUNGA TAKLIF ETILAYOTGAN MUHIM QO'SHIMCHALAR	158-164
<i>Tashanov Abduxoliq</i> BUZG'UNCHI G'OYA VA BUZG'UNCHI FAOLIYATNING SHAKLLANISHIDA SALBIY TARBIYA VA ATROF-MUHIT TA'SIRI	165-171
<i>Raxmatova Xolidaxon Xolikovna</i> XOJA AHROR VALIY MUROSAGA OID QARASHLARINING FALSAFIY MOHIYATI	172-178
<i>O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna</i> ABDULXAMID SULAYMON O'G'LI CHO'LPONNING BADIY-ESTETIK MEROSI	179-183
<i>Yazdonov Ulug'bek Tashmurotovich</i> TA'LIM VA TARBIYA – JAMIYATNI MA'NAVIY-MADANIY DEFORMATSIYALASHUVDAN SAQLOVCHI OMILDIR	184-189
<i>Абдуллаева Махбуба Нуруллаевна, Жалалова Гулбахор Одилжоновна</i> КОГНИТИВНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ НАУКИ В IX – XII ВЕКАХ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	190-197

<i>Rasulov Hakim Mamanovich</i> DAVLAT VA JAMIYAT O'ZARO ALOQADORLIGINING SIYOSIY-INSTITSIONAL TAHLILI	198-201
<i>Azamova Sitora Ayonovna</i> O'ZBEKISTON ZAMINIDA EKOLOGIK MADANIYATNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	202-206
<i>Xolmirzaev Xurshid Nakibillaevich</i> FUTUROLOGIK TAFAKKURDA SUN'IY INTELEKTNING NAMOYON BO'LISHI	207-212
<i>Namazova Yulduz Muzaffarovna</i> RAQAMLI SIVILIZATSIYA SHAROITIDA MILLIY TA'LIMNING STRUKTURAVIY-FUNKSIONAL JIHATLARI	213-217
<i>Abdurazoqov Gulmurod Musurmonqulovich</i> MAFKURAVIY OMILLARNING YOSHLAR KAMOLOTIGA TA'SIRI NAMOYON BO'LISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	218-224
<i>Tojibayev Baxromjon Turabayevich</i> "PREKARIAT" TUSHUNCHASINING GENEZISI: ETIMOLOGIYA, FALSAFIY-IJTIMOYIY ANGLASH	225-229
<i>Tursunova Laylo Ergashevna</i> TILAB MAHMUDOVNING ADABIY ESTETIK QARASHLARINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI	230-235
<i>Филиппов Ольгерд Александрович</i> ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВА	236-244
<i>Chorieva Madina Aliyevna</i> INKLYUZIV TAFAKKUR — JAMIYATNING BARQAROR RIVOJLANISHINING FALSAFIY ASOSI	245-249
<i>Zakirova Nigora Xalmaxammatovna</i> AXBOROT MAKONIDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH JARAYONINI RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI HAL ETISH IMKONIYATI	250-254
<i>Primov Baxriddin Abdiraxmonovich</i> AXBOROT IMPERIALIZMI TAHDIDLARI	255-261
<i>Karimov Zafarbek Ataboyevich</i> TA'LIM TIZIMINI SOTSIOLOGIK-FALSAFIY TAHLIL QILISHDA GUMANITAR YONDASHUVLAR	262-267
<i>O'razov Bobir Baxtiyorovich</i> IJTIMOIY DAVLAT HAQIDAGI G'ARBONA QARASHLAR: FALSAFIY-ILMIY TAHLIL	268-272
<i>Shaydullayev Normamat Sherkuziyevich</i> RAQAMLASHGAN JAMIYAT SHAROITIDA INSON QADRI VA ONG EVOLYUTSIYASI	273-278
<i>Tursunova Olmos Fayziyevna</i> YOSHLAR HUQUQIY ONGI VA MADANIYATINI YUKSALTIRISHNING MA'NAVIY TARBIYA JARAYONIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	279-284
<i>Turaeva Sanobar Khalimovna</i> EASTERN EDUCATION - THE IMPORTANCE OF UPBRINGING IN THE FORMATION OF HUMAN QUALITIES IN YOUNG PEOPLE	285-287

<i>Jo'rayev Akram Namozovich</i> EKSTREMIZM G'OYALARIGA QARSHI KURASHDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH MEXANIZMLARINING PSIXOLOGIK VA FALSAFIY ASOSLARI	288-291
<i>Taylyakova Feruzahon Sultanovna</i> GLOBALLASHUV - MA'NAVIYATNI ANGLASH OMILI	292-296
<i>Toxirov Abdumalik Ashurali o'g'li</i> MAHALLA VA OILADA YOSHLAR AXLOQINI ME'YORLASHTIRISHNING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI	297-302
<i>Sherboboyev Muxriddin, Javlonbek Hafizullayev</i> KARL POPPERNING BILISH FALSAFASIGA OID QARASHLARI	303-307
<i>Nasriddinov Faxriddin Xalmamatovich</i> AXBOROT VA AXBOROT TIZIMLARINING FALSAFIY TAHLILI	308-314
<i>Ochilov Husan</i> MILLIY AN'ANA VA MODERNIZATSIYA UYG'UNLIGINING FALSAFIY TAHLILI	315-321
<i>Madaminov Nasimjon</i> MILLIY MUSIQIY MEROS ASOSIDA YOSHLARNING ESTETIK DIDI VA TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING FALSAFIY JIHATLARI	322-326
<i>Xolmirzayeva Jumagul Xamdammovna</i> MEHNAT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH SOHADAGI XORIJIY TAJRIBALAR	327-331
10.00.00 - FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Narmuratov Zayniddin Radjabovich</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI SCIENCE/ILM KONSEPTLI FRAZELOGIK BIRLIK LARNING LINGOMADANIY XUSUSIYATLARI	332-337
<i>Payzibayeva Madinaxon Sobirjon qizi</i> INGLIZ XALQ ERTAKLARI OBRAZLARINING BADIY XUSUSIYATLARI VA ULARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	338-342
<i>Axmedov Anvar Botirovich</i> NEMIS TILI TIZIMIDA O'ZLASHMA NEOLOGIZMLARNING ROD KATEGORIYASIGA EGA BO'LIH MASALASI	343-347
<i>Djabbarova Shoir Baltayevna</i> ETNOGRAFIK REALIYALARNING LINGVISTIK XUSUSIYATI	348-351
<i>Genjemuratov Yaqipbek Baxriyatovich</i> FELETONNING JANR SIFATIDA ANIQLASH MUAMMOLARI	352-355
<i>Tadjiyeva Mastura Fayzullayevna</i> INGLIZ MAQOLLARIDA "LOVE" KONSEPTINING VOQELANISHI	356-360
<i>Qurbonova Gulnoza Abduholiq qizi</i> GIDRONIMLARNING STRUKTUR-SEMANIK TAHLILINING XUSUSIYATLARI	361-364
<i>Ayimbetova Shyryn Jabbar qizi</i> BOLALAR ADABIYOTINING POETIK-FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI: YOSH PSIXOLOGIYASI, DIDAKTIKA, AKSILOGIYA	365-371
<i>Ruziyeva Nasiba Kenjayevna</i> O'ZBEK TILIDAGI IBORALARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI VA FRANSUZ TILIGA TARJIMASI	372-375

<i>Бабаева Зарина Сайфуллаевна, Фёдорова Арина Максимовна</i> ГЕЙМИФИКАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	376-385
<i>Xushmatatova Aminaxon</i> LINGUOCULTURAL FEATURES OF SPEECH INTENTION IN THE DISCOURSE OF ENGLISH AND UZBEK DRAMATIC WORKS	386-392
<i>Saparniyazova Sarbinaz Baxtiyarovna</i> THE INFLUENCE OF CONTEXTUAL FACTORS ON THE PERCEPTION OF THE PRAGMATICS OF APOLOGY IN ENGLISH AND UZBEK	393-397
<i>Adxamova Shirin Farhodjon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA EMOTSIONAL HOLATNI IFODALOVCHI KOLLOKATSIYALARNING QIYOSIY TADQIQI	398-401
<i>Машарипова Валентина</i> ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ПАРАЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ПОРТРЕТНЫХ ОПИСАНИЯХ В АНГЛИЙСКИХ И РУССКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ	402-405
<i>Abduqahhorova Gulnoza Abduvahobovna</i> RUS VA O'ZBEK TILLARIDAGI IQTISODIY ANGLISIZMLARNING SINTAKTIK XUSUSIYATLARI	406-411
<i>Raxmonova Yulduz Xusanovna</i> ADABIY ASARLARDA IJTIMOIIY FOJIAVIYLIKNING ESTETIK TALQINI	412-417
<i>Ayimbetova Damekhan Maksetbay qizi</i> ADABIYOTDA ANIMALISTIK JANR VA RAMZIY OBRAZLAR BO'YICHA OLIV BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR	418-427
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Фазилов Фарход Маратович</i> УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДИПФЕЙКОВ: ОПЫТ УЗБЕКИСТАНА	428-439
<i>Zokirov Sherzod Ilxom o'g'li</i> FUQAROLAR MUHOJIRATLARI BILAN ISHLASH BO'YICHA CHET EL DAVLATLARI TAJIRIBASI: QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL	440-448
<i>Rakhmonov Tolib</i> ISSUES OF DETERMINING THE CIVIL LEGAL STATUS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN UZBEKISTAN	449-454
<i>Sobitxonov Joxongir Zunnurxon o'g'li</i> ISLOM BANKLARI FAOLIYATIDA "FATVO SHOPPING" AMALIYOTI VA UNING OLDINI OLISH BO'YICHA HUQUQIY MEKANIZMLAR	455-462
<i>Mamatmurodov Farrux Farxod o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA SUKUKNI RIVOJLANTIRISH: HUQUQIY ISLOHOTLAR, INFRATUZILMA, MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR	463-472
<i>Юнусов Достонбек Анваржон угли</i> ПОНЯТИЕ И ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	473-481

<i>Uteniyazov Keulimjay Kuanishbayevich</i> JINOYAT PROTSSESSIDA AYBLOV FUNKSIYASINI AMALGA OSHIRUVCHI SUBYEKTLARNING HUQUQIY MAQOMIGA OID MUAMMO VA YECHIMLAR	482-489
<i>Xidirov G'anisher Tojimurodovich</i> TEZKOR-QIDIRUV FAOLIYATI USTIDAN SUD NAZORATINING QIYOSIY-HUQUQIY TAHLILI	490-499
<i>Baxronov Ravshan Rashid o'g'li</i> SUN'IY INTELLEKT VA INSON HUQUQLARI: NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR	500-504
<i>Усмонов Малик</i> ОТСЛЕЖИВАНИЕ И ЗАМОРАЖИВАНИЕ НЕЗАКОННО ПОЛУЧЕННЫХ АКТИВОВ: СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДХОДОВ	505-510
<i>Abdusatarov Jaloliddin Sharafutdin o'g'li</i> RAQAMLI AKTIVLAR BILAN BOG'LIQ NIZOLARNI HAL QILISHNING MUQOBIL USULLARI	511-517
<i>Islomqulova Shohsanam Vahobjon qizi</i> TIBBIYOT XODIMINING KASBIY JAVOBGARLIGINI SUG'URTALASHDA SUG'URTA TOVONI, SUG'URTA PULI VA SUG'URTA MUKOFOTI TUSHUNCHALARINING MOHIYATI	518-524
<i>Ibodullo Xayrullo Jaxongir o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJIY DAVLATLAR SUDYALARINING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY MAQOMI	525-530
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Xolmatova Ziroatxon Anvarovna</i> BO'LG'USI PEDAGOGLARDA NOSTANDART TESTLARNI TUZISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASI	531-534
<i>Mamajonova Gulnoza Karimovna</i> AXLOQIY VA ESTETIK TARBIYA INTEGRATSIYASINING PEDAGOGIK ASOSLARI	535-539
<i>Gulomova Komila Maxamatjanovna</i> TA'LIMDA FAOL O'QITISH METODLARINING SAMARADORLIGI: TAJRIBA VA TAHLIL	540-544
<i>Berdiyeva Nilufar Berdiyev qizi</i> BO'LAJAK MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHI –PEDAGOGLARINING IJODIY KOMPETENSIYALARINI INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA SHAKLLANTIRISH TAMOIYILLARI	545-549
<i>Фадлиева Амина Ильхамовна</i> ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ ПЕДАГОГИКА КАРЛА РОДЖЕРСА И ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	550-556
<i>Rajabov Eldor Erkinovich</i> THE ROLE OF PEER REVIEW TO IMPROVE WRITING EFFECTIVELY AMONG EFL STUDENTS	557-561
<i>Jumagulova Aziza Abduljalil qizi</i> BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK BOSQICHIDAGI DZYUDUCHILARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI JISMONIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH USLUBIYATI	562-573

<i>Toshnazarova Mohinur O'sarali qizi</i> “MOTIVATSION YONDASHUV” HAMDA “KREATIV FIKRLASH” TUSHUNCHALARINING MAZMUN VA MOHIYATI	574-578
<i>Maxmudova Nigoraxon Boyqo'zi qizi</i> BO'LAJAK CHET TILI O'QITUVCHILARINI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PRAGMATIK MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI	579-585
<i>Hamroyeva Robiya Sherali qizi</i> KELAJAK PEDAGOGLARINING TANQIDIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR	586-591
<i>Tug'anboyeva Zamiraxon Shuxratbek qizi</i> TALABA KURASHCHI QIZLARNING KUCH CHIDAMLILIGINI MAXSUS MASHQLAR ORQALI OSHIRISH METODIKASI	592-598
<i>Sadritdinova Dinora A'zamjon qizi</i> WEB ILOVALARNI LOYIHALASHGA OID KOMPETENTLIK VA UNI RIVOJLANTIRISH	599-602
<i>Солохиддинова Фазилатхон Мухиддин кизи</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ УСВОЕНИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ	603-611
<i>Ниязова Регина Рустамовна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ КАДРОВ В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА	612-615

Received: 2 October 2025
Accepted: 15 October 2025
Published: 25 October 2025

Article / Original Paper

THE INFLUENCE OF IBN SINA'S ASH-SHIFA ON ISLAMIC AND EUROPEAN PHILOSOPHY

Jumayev Abdumo'min Fayziyevich

Teacher, Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Abstract. This article provides a scholarly analysis of Abu Ali Ibn Sina's Ash-Shifa ("The Book of Healing") and its impact on the history of Islamic philosophy, kalam, Sufism, and Latin European thought. The study examines the influence of Ash-Shifa in the fields of logic, ontology, epistemology, natural sciences, and psychology, as well as its intellectual contributions to subsequent Muslim and Western thinkers. In addition, the article examines Ibn Sina's philosophical connections with prominent scholars such as Ibn Rushd, Suhrawardi, al-Ghazali, Fakhr al-Din al-Razi, and Ibn al-'Arabi. The process of translating the work into Latin from the 12th century onwards and its subsequent penetration into medieval European philosophy is also discussed based on historical sources.

Keywords: Ibn Sina, Ash-Shifa, history of philosophy, Islamic philosophy, Latin Europe, translations, Peripatetic tradition, theology, kalam, Sufism.

IBN SINONING ASH-SHIFO ASARINING ISLOM VA YEVROPA FALSAFASIGA TA'SIRI

Jumayev Abdumo'min Fayziyevich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchi

E-mail: abdumominjumayev@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abu Ali Ibn Sinoning "Ash-Shifo" asarining islom falsafasi, kalom, tasavvuf va Lotin Yevropasi ilm-falsafa tarixidagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida "Ash-Shifo"ning mantiq, ontologiya, epistemologiya, tabiiy fanlar va psixologiya bo'yicha ta'siri, bu asardan keyingi musulmon va g'arb mutafakkirlariga ko'rsatgan ilmiy yo'nalishlari o'rganiladi. Shuningdek, Ibn Rushd, Suhrawardiy, G'azzoliy, Fahriddin Roziy, Ibn al-Arabiy kabi allomalar bilan g'oyaviy aloqalari ham tahlil qilinadi. Maqolada asarning XII asrdan boshlab Lotin tiliga tarjimalari va o'rta asr Yevropa tafakkuriga kirib borishi jarayoni tarixiy manbalar asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ibn Sino, Ash-Shifo, falsafa tarixi, islom falsafasi, Lotin Yevropasi, tarjimalar, mashshoiy an'ana, ilohiyot, kalom, tasavvuf.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI9Y2025N10>

Kirish. Ibn Sino (980–1037) musulmon Sharqining eng buyuk faylasuflaridan biri sifatida, o'zining "Ash-Shifo" nomli ensiklopedik asari bilan islom intellektual tarixida yangi davrni boshlab bergan mutafakkirdir. Bu asar mantiq, tabiiy fanlar, matematika va ilohiyot kabi to'rt asosiy qismdan tashkil topgan bo'lib, o'z zamonasining ilmiy bilimlarini falsafiy asosda jamlagan yirik ilmiy manbadir.

"Ash-Shifo" o'zining nazariy chuqurligi va tizimlili bilan nafaqat islom dunyosida, balki keyinchalik Lotin Yevropasida ham falsafiy tafakkur taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatgan. Asar tarkibidagi ilmiy g'oyalar Ibn Rushd, Suhrawardiy, G'azzoliy, Fahriddin Roziy, Molla Sadr kabi allomalarning asarlarida iz qoldirgan. XII asrda "Ash-Shifo"ning ayrim qismlarining lotin tiliga

tarjima qilinishi natijasida, u Yevropa sxolastik falsafasiga Aristotel ta'limoti bilan bir qatorda kirib bordi. Shunday qilib, Ibn Sino g'oyalari islomiy va g'arb tafakkuri o'rtasida intellektual ko'priq vazifasini bajargan.

Adabiyotlar tahlili. “Ash-Shifo” asarining ta'sir doirasi islom dunyosida keng ko'lamda kuzatiladi. Ibn Rushd (1126–1198) bu asardan iqtiboslar keltirgan hamda ayrim g'oyalarini tanqidiy tahlil etgan. Ishroqiylik maktabining asoschisi Suhravardiy (1154–1191) o'z asarlarida “Ash-Shifo”dan bevosita ilhom olgan. Kalom ilmi doirasida esa Imom G'azzoliy (1058–1111) “Tahofut al-falosifa” asarida Ibn Sinoning fikrlarini tanqid qilgan bo'lsa-da, “Ma'orij al-quds” asarida “Ash-Shifo”dan to'g'ridan-to'g'ri iqtiboslar keltiradi.

Shuningdek, Fahriddin Roziy (1149–1209), Adudiddin al-Ijy (1355 y.), Sa'duddin Taftazoniy (1394 y.) kabi olimlar “Ash-Shifo”dagi nazariy asoslardan keng foydalangan. Tasavvuf an'anasida esa Ibn al-Arabiy (1165–1240) metafizik tushunchalarida Ibn Sinoning borliq nazariyasidan ilhomlangan.

F.E. Peters o'z tadqiqotlarida “Ash-Shifo”ni musulmon dunyosidagi mashshoiy falsafa an'anasining rivojida burilish nuqtasi sifatida baholaydi. Unga ko'ra, Abu'l-Barakot Bag'dodiy, Fahriddin Roziy, Shahrizuriy, Abhariy va Qutbiddin Sheroziy asarlarida “Ash-Shifo”ning ta'siri yaqqol seziladi.

Yevropa falsafasi tarixida esa bu asar XII asrda “Liber Sufficientiae” va “Sufficientia” nomlari bilan tanilib, tabiiy fanlar va ilohiyotga oid qismlari tarjima qilingan. Natijada, Ibn Sino ta'limoti Albertus Magnus, Tomas Akvinskiy, va boshqa sxolastik faylasuflarning asarlariga kirib bordi.

Metodologiya. Tadqiqot tarixiy-falsafiy tahlil usuliga asoslanadi. Asosiy metodologik yondashuv sifatida quyidagilar qo'llanildi:

1. Matnshunoslik tahlili — “Ash-Shifo”ning asl arabcha matni va uning lotin tarjimalari qiyosiy o'rganildi.
2. Falsafiy-komparativ tahlil — Ibn Sinoning g'oyalari bilan Ibn Rushd, G'azzoliy, Suhravardiy va Ibn al-Arabiy qarashlari solishtirildi.
3. Manbaviy tadqiq — Yevropa tarjimalari, ularning tarixi va o'rta asr falsafiy oqimlariga ta'siri manbalar asosida tahlil qilindi.
4. Konseptual tahlil — Ibn Sinoning mantiq, ontologiya, tabiiy fanlar va ilohiyot sohalariga oid g'oyalari zamonaviy ilmiy kontekstda baholandi.

Muhokama. Ibn Sino falsafiy tizimining barcha jihatlarini qamrab olgan hamda uning boshqa asarlarini tushunish uchun asos bo'lib xizmat qiladigan “Kitob ash-Shifo” (Shifo kitobi) nafaqat islom falsafasi an'anasining, balki umuman islom tafakkuri tarixining buyuk klassik asarlaridan biridir. Faylasuf o'zining ilmiy tasnifiga tayangan holda yozgan ushbu asarida u “falsafiy fanlar” yoki “aql fanlari” deb ataydigan ko'plab ilmlarni qamrab oladi. Asarda mantiqqa tayangan falsafiy tadqiqot tabiat falsafasi va matematik fanlar orqali ilmiy o'lchovlarga ega bo'ladi, metafizika hamda payg'ambarlikning isboti masalasi bilan nihoyasiga yetadi. “Ash-Shifo” Arastu asarlari majmuasining — islom falsafasi an'anasida “at-ta'lim al-avval” (birlamchi ta'limot) deb ataluvchi falsafiy merosning — Ibn Sino tomonidan qayta tahlil qilingan shakli bo'lib, falsafiy fanlarni o'rganish uchun keng qamrovli manba sifatida mo'ljallangan. Ibn Sino o'z falsafiy tahlillarini Arastu merosidan ilhomlanib chuqurlashtirar ekan, xuddi Arastu singari Fales va Pifagor davriga borib taqaluvchi falsafiy g'oyalar bilan ham bahsga kirishadi. Shu

sababli “Ash-Shifo” ayni paytda Ibn Sinoning nazari bilan qayta yozilgan qadimgi yunon falsafasi tarixi sifatida ham ko‘riladi.

Faylasufning bu tanqidiy yondashuvi o‘z davrining mutakallimlariga (kalom ulamolariga) ham qaratilgani sababli, asar islom ilohiyot tafakkuri tarixida ham muhim o‘rin tutadi. Ibn Sinoning fizika va matematikaning turli sohalarini, shuningdek zoologiya va botanika fanlarini tizimli tarzda yoritishi asarni ilm-fan tarixi nuqtai nazaridan ham alohida ahamiyatli qiladi. Faylasufning “Ash-Shifo” uchun yozgan umumiy muqaddimasi asarning maqsadi va metodologiyasi haqida muhim ma’lumot beradi. Fizika qismiga kiritilgan ikkinchi muqaddima ham muallif tomonidan asarning tanishtirilishi jihatidan e’tiborga molikdir. Ibn Sinoning shogirdi Abu Ubayd Abdulvohid al-Juzjoniy tomonidan yozilgan “Ash-Shifo”ga kirish so‘zi hamda uning ustoziga bag‘ishlangan “Siyрати ash-shayx ar-raїs” nomli tarjimai hol asarning yaratilish jarayoni haqida qimmatli ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Ibn Sino asarni yozishdan ko‘zlagan maqsadini quyidagicha izohlaydi: “Qadimgi davrlarga oid falsafiy fanlarda biz haqiqat deb topgan (ma tahaqqaqnahu) tamoyillarni o‘z mohiyati bilan bayon etish.” Bu yerda ishlatilgan “tahaqquq” atamasi Ibn Sino terminologiyasida bilimni biror faylasuf yoki falsafiy maktab asoschisiga tayanib emas, balki batafsil mantiqiy tahlil va dalillar orqali isbotlashni anglatadi [6, s. 188]. Faylasufga ko‘ra, bu tamoyillar uzoq yillar davomida umumiy falsafiy aql tomonidan olib borilgan izlanishlar va qabul qilingan ilmiy haqiqatlarning mahsulidir.

Ibn Sino bu maqsadni ilgari surar ekan, o‘tgan avlodlarning bilimlarini shunchaki takrorlash yoki mavjud merosni passiv tarzda sharhlashni nazarda tutmaganini alohida ta’kidlaydi. U ilgari yaratilgan falsafiy g‘oyalarni chuqur tahlil qilib, ular bilan tanqidiy muloqot asosida o‘zining mustaqil ilmiy natijalariga erishganini bildiradi. Klassik manbalarda mavjud bo‘lgan barcha muhim ma’lumotlarni asarga kiritganini qayd etgan Ibn Sino, shu bilan birga, bu falsafiy merosga o‘zi kashf etgan yangicha g‘oyalarni ham qo‘shganini ta’kidlaydi [14, s. 9–10].

Faylasuf fizikaga yozgan kirish so‘zida tanqidiy metodni qo‘llashini, ammo behuda bahslarga berilmasligini yana bir bor eslatadi. U o‘zidan avvalgi sharhlovchilar singari faqat mavjud asarlarni izohlash yo‘lini tanlamaydi, balki Mashshoiylar falsafasida mavjud bo‘lgan tartibga yaqin bir tizimda asarni tuzishni ko‘zda tutadi [13, s. 3]. Ibn Sino, Arastuning tartibiga amal qilib, “Ash-Shifo” asarini mantiq fanidan boshlagan. Mantiqdan so‘ng u fizikani, matematikani va nihoyat metafizikani bayon etadi. Faylasuf, tabiiy fanlarning peshqadami hisoblangan Aristotelning “Fizika” asari bilan ko‘plab masalalarda to‘liq hamfikir emasligini alohida ta’kidlaydi. Matematika sohasida u tanlagan yo‘l — masalani tushunishni osonlashtiruvchi qo‘shimcha izohlar, sharhlar va tahlillar berish hamda asosiy manbalarni tizimli tarzda xulosa shaklida keltirishdan iboratdir. Ibn Sino bu yo‘nalishda tayangan manbalarini ham o‘zi sanab o‘tadi: geometriyada — Evklidning “Kitab al-Ustuqusot” (Elementlar) asari, astronomiyada — Ptolomeyning “Kitab al-Majistiyy” (Almagest), arifmetikada esa Gerasalik Nikomaxning “Kitab al-Madhal fi’l-hisob” nomli asaridir.

Faylasuf matematik fanlarning uchinchi bo‘limi bo‘lgan musiqa haqida yozgan “Javome ilm al-musiqq” bobida aniq manba keltirmaydi, biroq bu yo‘nalishda olib borgan uzoq va mashaqqatli tadqiqotlari haqida so‘z yuritadi (14, s. 11). Tadqiqotchi D. Gutas bu bo‘limda Ibn Sino Ptolomeyning “Harmonikon” asaridan foydalanganini qayd etadi [6, s. 102]. Shundan so‘ng faylasuf metafizikani barcha jihatlari bilan tahlil etadi; shu jarayonda u axloq va siyosat masalalariga ham to‘xtaladi, biroq bu mavzularga keyinchalik mustaqil va keng qamrovli asar bag‘ishlash niyatida bo‘lgani sababli, ularni faqat metafizikaning asosiy tamoyillari doirasida

ko'rib chiqadi. Shu bois ushbu bo'limda amaliy falsafaga faqat metafizik asoslari jihatidan e'tibor qaratilgan. Ibn Sinoning "Ash-Shifo" asarida nafaqat falsafa san'ati haqida mukammal ma'lumotlar, balki boshqa manbalarda uchramaydigan yangicha ilmiy qo'shimchalar (ziyodot) mavjudligini alohida ta'kidlashi diqqatga sazovordir [14, s. 11].

Faylasuf "Ash-Shifo"dan so'ng, bu kitobga sharh sifatida yoki undagi asosiy tamoyillarni kengaytirish maqsadida yozishni rejalashtirgan "Kitab al-Lavohiq" nomli asardan ham so'z ochadi. Bu hol "Ash-Shifo"ning ayrim falsafiy yo'nalishlar bo'yicha hali kengaytirishga ochiq asar sifatida tasavvur etilganini ko'rsatadi. Haqiqatan ham Ibn Sino asarning qamrovi keng bo'lishiga qaramay, uning hajman katta emasligini o'zi ham alohida qayd etadi. Asarning tuzilishida bo'limlash tizimi "jumla – fan – maqola – fasl" tarzida tashkil etilgan. Bu yerda "jumla" falsafaning to'rt asosiy yo'nalishini, "fan" esa ularning tarmoqlarini ifodalaydi. Jumlarar quyidagicha tartibda joylashtirilgan: mantiq, fizika (tabiiyyot), matematika (riyoziyot) va metafizika (ilohiyot). Ushbu to'rtlik birgalikda "Kitab ash-Shifo"ni tashkil etadi [17, s. 132–169]. "Ash-Shifo"ning bu shakli, ya'ni har biri keng qamrovli, ammo tafsilotga chuqur kirmaydigan jumlarar majmuasi, Lotin dunyosida "*compendium*" deb atalgan ilmiy risolalarga o'xshatiladi. Shu ma'noda, "Ash-Shifo"ni falsafaning to'rt asosiy tarmog'iga oid *compendium*lardan iborat yagona "*compendia*" sifatida ko'rish mumkin. Shuning uchun, asarni "ensiklopediya" deb atash, zamonaviy tadqiqotchilar orasida ishlatilayotgan bo'lsa-da, to'liq mos kelmaydi. Chunki zamonaviy ensiklopediyada fan sohalari o'rtasida uzviy, ichki aloqalar mavjudligi shart emas. Ibn Sinoning ta'rifiga ko'ra, "Ash-Shifo" bu ma'noda "majmua" — ya'ni ichki mantiqiy bog'liqlikka ega butun falsafiy tizimni ifodalovchi asardir [13, s. 4].

Juzjoniyning "Ash-Shifo"ga yozgan muqaddimasiga qaraganda, Ibn Sinoning shogirdlari undan endi tushunishi mushkul asarlarini qayta yozib chiqishini so'rashgan. Faylasuf esa avvalgidek matnlarni lafziy tahlil va sharh qilish bilan shug'ullanishga na vaqt, na mayl borligini, shuning uchun agar o'z xotirasida saqlanib qolgan bilimlar bilan kifoyalansa, ular asosida o'zi ma'qul ko'rgan tartibda yagona, keng qamrovli asarni yozishni afzal bilganini bildiradi. Shundan so'ng u tabiiy fanlardan boshlab "Ash-Shifo"ni yozishga kirishadi (10, s. 2).

Juzjoniyning tarjimai hol ma'lumotlariga ko'ra, u Ibn Sinodan Aristotelning asarlariga sharh yozishini so'ragan, biroq ustoz bunga vaqt topa olmasligini aytgan va agar xohlasa, falsafiy fanlarda to'g'ri deb topgan fikrlarini, raqiblar bilan bahsga kirishmay, rad etish niyatidan yiroq holda, bitta asarda jamlashi mumkinligini bildirgan. Ushbu ikki matnda e'tiborga molik birinchi jihat — faylasufning "Ash-Shifo" orqali mustaqil, asl nusxadagi falsafiy asar yaratish istagidir. U o'zining do'sti Abu Ja'far al-Kiyoga yozgan maktubida, qadimgi olimlarning barcha ilmlarini qamrab olgan "Ash-Shifo" nomli buyuk asarida olib borgan ishini sharh, tafsil va tafri' (ya'ni asosiy tamoyillar bo'yicha tafsilotlarni bayon etish) shaklida ifodalaganini qayd etadi [15, s. 374]. Bu atamalar falsafiy fanlarni yoritishdagi tahliliy izohlash usullarini bildiradi. Shuningdek, faylasufning asarning metafizika qismida uchraydigan "mantiq va tabiiy fanlarga oid sharhimizda" degan ifodasi ham [9, s. 22] shu ma'noda tushunilishi lozim. Chunki Ibn Sino "Ash-Shifo"ni Arastuni merosiga yozilgan oddiy sharhlar zanjiriga qo'shiladigan yana bir risola sifatida tasavvur etmagan.

D.Gutasning ta'kidlashicha, faylasuf Iskandariya maktabi sharhlovchilariga xos sharh uslubini qisman tark etib, "Ash-Shifo"da falsafiy fanlarni o'zining mustaqil tafakkur tizimi asosida qayta shakllangan holatda ifoda etgan. Bu qaror "Ash-Shifo" bilan bir qatorda "an-Najot" va "Donishnoma-i 'Aloiy" asarlarining tuzilishida ham kuzatiladigan yangi uslubni

anglatadi [6, s. 102]. Juzjoniyning matnlarida e'tiborga olinadigan ikkinchi muhim jihat — faylasufning o'ziga zid qarashlar oldida tanqidiy yondashuvni saqlagan holda, yangi asarida behuda bahslardan yiroq, o'z falsafiy haqiqatlarini aniq ifodalash niyatidir. Bu yondashuv "Ash-Shifo"ning umumiy muqaddimasida ham, xususan, faylasufning "Mashriqiy falsafa" haqida yozgan asarida ham yanada ravshan ifodasini topadi.

Gutas [6, s. 109–111] "Ash-Shifo" muqaddimasidan kelib chiqib, Ibn Sinoning Arastu va Mashshoiy ortodoksal (peripatetik an'ana) oldidagi pozitsiyasini tahlil qiladi va faylasufning bu muqaddimada ham, "al-Falsafat al-mashriqiyya" asarining kirishida ham o'zini Arastu an'anasining ongli islohchisi sifatida taqdim etganini ta'kidlaydi. Gutas Juzjoniyning ma'lumotlarini tanqidiy tahlil qilib, Ibn Sino "Ash-Shifo"ni yozishga Hamadon amiri Shamsuddavlaning vafotidan sal oldin, 411-hijriy yil (1020 milodiy) atrofida kirishganini aytadi. Juzjoniyning ma'lumotlariga ko'ra, asarning yozilish jarayoni 411–418 h. (1020–1027 m.) yillar oralig'ida kechgan bo'lib, u ehtimol muallifning 48 yoshlarida yakunlangan. Demak, bu asar faylasuf ijodining o'rta davriga to'g'ri keladi [6, s. 104–105, 145].

Ko'pincha "Ash-Shifo"ning qisqartmasi deb noto'g'ri talqin qilinadigan "Kitab an-najot" aslida faylasufning "Ash-Shifo"dan oldin yozgan ayrim asarlaridan tuzilgan mustaqil majmuadir; uning yozilishi ham "Ash-Shifo" yaratilishining so'nggi yillariga to'g'ri keladi [6, s. 112–114]. "Kitab an-najot"da "Ash-Shifo"ga ikki joyda murojaat qilingan (s. 83, 131). Faylasuf o'zining keyingi asarlari — "al-Ishorot" [11, s. 483] va "al-Mubohasot"da [15, s. 92] ham "Ash-Shifo"ga ishora qiladi [6, s. 145, 19, s. 304]. Ibn Sino falsafasining falsafa, kalom va tasavvuf sohalariga chuqur ta'sir ko'rsatgani ma'lum. Bu ta'sirni keyingi avlodlarga yetkazishda "Ash-Shifo" asari alohida o'rin tutadi. Har qancha "Al-Ishorot va't-tanbihot" asari unga yozilgan sharhlar orqali, hamda hajman kichikligi sababli "Kitob an-Najot" kengroq o'qilgan bo'lsa-da, "Ash-Shifo" Ibn Sino falsafasini o'rganishda asosiy manba bo'lib qolgan. Masalan, G'azzoliy "Tahofut al-falosifa" asarida hamda Shahristoniyning "Nihoyat al-iqdam" kitobida ayniqsa olamning hudusi va qadimligi masalasi muhokama qilingan joylarda ko'pincha "Ash-Shifo"dan iqtiboslar keltirilgan. Xuddi shuningdek, Ibn Rushdning "Tahofut at-tahofut" asarida ham "Ash-Shifo"dan ijobiy yoki tanqidiy maqsadda ko'plab parchalar keltirilgan.

Shuningdek, Ibn Xaldunning "Muqaddima" asarining turli joylarida ham "Ash-Shifo"ga murojaat qilingan. Nasafiy, Taftazoniy va Ijiylarning "Al-Aqoid", "Al-Maqosid", "Al-Mavoqif" kabi asarlarida hamda ularga yozilgan sharh va hoshiyalarda keltirilgan ma'lumotlar "Ash-Shifo"ning musulmon olamida keng tarqalganini ko'rsatadi [13, s. 29–30]. Bundan tashqari, "Ash-Shifo"ning turli qismlari va fanlariga yozilgan sharh, hoshiya, ta'liq va talhislar ham bu asarning keng ta'sir doirasini namoyon etadi [17, s. 172–174, 20, s. 93, 111–112]. Ular orasida xususan Sadriddin Sheroziyning "Ash-Shifo"ning Ilohiyyot bo'limiga yozgan ta'liqoti hamda Muhammad Mahdiy an-Narokiyning "Sharh al-Ilohiyyat min Kitab ash-shifo" asarlari alohida e'tiborga loyiqdir.

"Ash-Shifo"ning bizgacha yetib kelgan qo'lyozma nusxalarining ko'pligi ham uning tarixiy ahamiyatidan dalolat beradi. Ba'zilarida asarning to'liq matni, ba'zilarida esa riyoziyot (matematika) bo'limi tushirib qoldirilgan, ayrimlarida esa faqat bir yoki ikki fan qamrab olingan. Dunyo kutubxonalarida juda ko'p sonli qo'lyozmalar mavjud bo'lib, shulardan elliktadan ortiq nusxa Istanbul kutubxonalarida saqlanmoqda [1, s. 69–78; 17, s. 170–172]. Turkiyada saqlanayotgan "Ash-Shifo" nusxalari orasida, 871-hijriy (1466–67-milodiy) yilda

Sulton Fotih Muhammadga taqdim etilgan “Ilohiyyot” bo‘limining qo‘lyozmasi turk ilmiy-madaniy tarixida asarga bo‘lgan chuqur qiziqishni yaqqol ko‘rsatadi.

Yevropada esa “Ash-Shifo” lotin o‘rta asrlarida odatda “Sufficientia”, ba‘zan esa “Sanatio” nomi bilan tanilgan. Birinchi atama (“Sufficientia”) lotin tilida “yetarlilik” degan ma‘noni bildirgani bois noaniq bo‘lsa-da, “Sanatio” (“shifo”, “davolanish”) asarning asl ma‘nosiga to‘la mos keladi. Etienne Gilson “Liber Sufficientia” nomining ayniqsa “Ash-Shifo”ning “At-Tabi‘iyyot” (Tabiiy fanlar) bo‘limining lotincha tarjimasi sifatida mos ravishda ishlatilganiga e‘tibor qaratadi. Uning fikricha, Ibn Sinoning bu bo‘limga bunday nom berishdan maqsadi — noto‘g‘ri nazariyalarni rad etishga vaqt sarflamasdan, fizika haqidagi to‘g‘ri g‘oyalarni yetarli darajada bayon etish bo‘lgan [5, s. 192–236]. Asarning turli qismlariga oid qisman lotincha tarjimalar turli davrlarda, ba‘zida hamkorlikda Avendauth Israelite (Ibn Dovud), Dominicus Gundissalinus, Johannes Günsalvi, Alfredus Sareshalensis, Giraldus Lombardus, Gerardus Cremonensis va Michael Scotus kabi tarjimonlar tomonidan amalga oshirilgan. Yevropaning yirik kutubxonalarida ushbu tarjimalarning 150 dan ortiq qo‘lyozma nusxalari mavjudligi, “Ash-Shifo”ning o‘rta asrlar Lotin dunyosidagi yuksak ilmiy mavqeini tasdiqlaydi [2, s. 341–351]. XII asrning ikkinchi yarmidan boshlab “Ash-Shifo” asarining Yevropadagi tarjimalari lotin o‘rta asr falsafasi va ilohiyot tafakkuriga sezilarli ta‘sir ko‘rsatgan. Bu ta‘sirning dastlabki izlari tarjimonlarning o‘z asarlarida namoyon bo‘ladi. XII asrning oxirlariga kelib, Dominicus Gundissalinus “Ash-Shifo”ning “an-Nafs” qismini “Liber de Anima” nomi bilan, “al-Ilohiyyot” bo‘limini esa “Liber de Philosophia Prima sive Scientia Divina” nomi bilan lotin tiliga tarjima qilgan. U, shuningdek, “De Processione Mundi” va “De Anima” asarlarida boshqa manbalar bilan bir qatorda Ibn Sinoning g‘oyalaridan ham keng foydalangan.

XIII asr boshlariga oid “De Causis Primis et Secundis” nomli anonim asar ham asosan “Ash-Shifo”ning “al-Ilohiyyot” qismidan olingan matnlarga tayangan holda yozilgan. XIII asrdan boshlab Parij universiteti olimlari Ibn Sinoning asarlaridan xabardor bo‘lganliklari haqida ma‘lumotlar mavjud. Parij universitetida dars bergan va keyinchalik Oksford hamda Kembrijda faoliyat yuritgan Jon Blund, “Ash-Shifo”ning “an-Nafs” tarjimasidagi asosiy g‘oyalarni izchil davom ettirgan “De Anima” asarida Ibn Sinoning nomini yigirmadan ortiq joyda tilga olgan.

“Ash-Shifo”ning tabiiy fanlar (fizika) bo‘limidagi minerallar haqidagi qismni “De Mineralibus” nomi bilan tarjima qilgan Alfredus Sareshalensis, Arastuning “Meteorologica” asariga yozgan sharhida Ibn Sinoni “buyuk faylasuf” sifatida ulug‘lagan. Xuddi shuningdek, Auvergnelik Uilyam (William of Auvergne) “De Anima” asarida o‘z asarining katta qismini “an-Nafs”dagi g‘oyalarga tanqidiy javob berishga bag‘ishlagan. “Ash-Shifo”ning “al-Ilohiyyot” bo‘limidan olingan tarjimalarni o‘z ichiga olgan “Liber de Philosophia Prima” asari, O‘rta asr Yevropa falsafasida muhim intellektual tayanch nuqtasiga aylangan. Ayniqsa, Tomas Akvinskiy (Thomas Aquinas) va Duns Skot (Duns Scotus) kabi ikki buyuk nasroniy mutafakkirining metafizik ta‘limotlari shakllanishida ushbu asarning aniq, chuqur va hal qiluvchi ta‘siri bo‘lgan [5, s. 236–238; 18, II, s. 1003–1006; 3, s. 26–29, 44–45, 61–65].

“Ash-Shifo”ning fizika va metafizika qismlarini o‘z ichiga olgan ilk bosma nashri Tehronda 1305-hijriy (1887-milodiy) yilda chop etilgan. Asarning to‘liq nashri esa uzoq davom etgan tadqiqot loyihasi doirasida Qohirada 1952–1983-yillar oralig‘ida yigirma ikki jild holida bosmadan chiqdi. Ushbu nashrning o‘nta jildlik faksimil nashri Tehronda (1405 h./1985 m.) Oyatulloh al-Uzmo al-Mar‘ashiy Najafiy tomonidan, shuningdek Bayrutda 1992-yilda chop etilgan.

Asarning ayrim bo'limlari turli G'arb va Sharq tillariga tarjima qilingan. Mazkur nashrlar va tarjimalarning ro'yxati "Ash-Shifo"ning asl tarkibiy tuzilishiga (tartibiga) muvofiq tarzda tuzilgan bo'lib, u asarning ilmiy va tarixiy qiymatini chuqur aks ettiradi.

Natijalar. Asarning yozilish jarayoni haqida Ibn Sinoning yaqin shogirdi Abu Ubayd al-Juzjoni qimmatli ma'lumotlar keltiradi. Rivoyat qilinishicha, Juzjoni Ibn Sinodan Arastu asarlariga sharh yozishni so'raganida, olim o'z vaqtining ma'qulida muhim masalalarga izoh beruvchi, bahs-munozarasiz tarzda bayon qilinadigan bir asar yozishni va'da qiladi va natijada *ash-Shifo*'ning Tabiiyyot (Tabiatshunoslik) qismini yozadi. Juzjoni bu bo'limning dastlabki qismi yigirma varaqdan iborat bo'lganini qayd etadi.

Har holda, Ibn Sino bahs-munozaralardan butunlay voz kechmagan — aksincha, *ash-Shifo*'ning ko'plab boblarida chuqur ilmiy-falsafiy munozaralar mavjud bo'lib, bu holat asarning ilmiy qiymatini yanada oshiradi. Juzjoni yozishicha, Ibn Sino jonli mavjudotlar va o'simliklar bo'limidan tashqari, *Tabiiyyot* va *Ilohiyyot* qismlarini yigirma kun ichida yozib tugatgan. Shundan so'ng u mantiq bilan shug'ullanib, o'zidan avvalgi asarlarni tahlil qilgan va mantiqiy tizimni mukammallashtirgan. Keyinchalik Ibn Sino ilgari tayyorlab qo'ygan matematika (riyoziyot) bo'limini ham *ash-Shifo*' tarkibiga kiritgan va nihoyat o'simliklar (an-nabot) hamda hayvonlar (al-hayavon) bo'limlarini yozib tugatgan. Juzjoni ta'kidlashicha, hayvonot haqidagi bo'lim Arastuning shu mavzudagi asarlari bilan qiyosiy va tafsilotli tarzda yozilgan. Har necha asarning yozilish tartibi qat'iy ketma-ketlikka ega bo'lmagan bo'lsa-da, yakuniy tahrir jarayonida Ibn Sino uni aniq tuzilma asosida tartibga keltirgan. *Ash-Shifo*'ning mazmuni o'sha davr ilmiy-falsafiy tafakkurining yetuklik darajasini, ilmiy uslubning shakllanishini va nazariy tafakkurning rivojini yaqqol aks ettiradi. Shu bois, *ash-Shifo*'ni qanday yo'sinda tahlil qilinmasin, u nafaqat Ibn Sinoning ilmiy va falsafiy salohiyatini, balki uning yashagan davridagi intellektual hayotning umumiy manzarasini tasvirlab beruvchi eng muhim manbalardan biri sifatida e'tirof etiladi.

"Ash-Shifo" asarining yozilish uslubi haqida Ibn Sino quyidagicha bayon etadi: "Men bu kitobni mantiq fanidan boshladim. Mantiq ilmining asoschisi (Arastu) asarlaridagi tartibni saqlashga harakat qildim. Mavjud kitoblardagi nozik jihatlar va murakkab masalalarni bu yerda zikr qildim. Shundan so'ng, tabiiy fan va falsafa (tabiiyyot) bo'limiga o'tdim. Bu sohalarida mengacha hech qanday mukammal tasnif yoki tartib menga yetib kelmagan edi. Keyin, bu bo'limni matematika bilan davom ettirdim. Men Evkilidning *Kitabu'l-ustuqussot* asarini qisqartirib bayon qildim, undagi shubhali joylarni izohladim va uni soddalashtirdim. Astronomiya haqidagi qismini ham xuddi shunday, *Kitabu'l-majistiy* (Ptolemeyning "Almagest") dan ixcham va tushunarli tarzda keltirdim. Bu bo'limni tugatgach, talabaning bu sohada bilimini mukammallashtirishi uchun zarur bo'lgan ba'zi qo'shimcha ma'lumotlarni kiritdim. Bu ma'lumotlar rasad (kuzatuv) natijalari va tabiiy qonunlarga mosdir. Shundan so'ng, arifmetika (hisob)ga kirish haqidagi asarni yaxshi tarzda qisqartirib bayon qildim. Uzoq tadqiqot va chuqur tafakkur orqali, menga ma'lum bo'lganicha, musiqa ilmi va matematikani mukammal tarzda yakunladim. So'ngra bu kitobni, usuliga va bo'limlariga muvofiq holda, ilohiyotga oid bilimlar bilan to'ldirdim. Bu yerda axloq va siyosat fanlariga ham qisqacha, jumlar shaklida ishora qildim. Har necha hajman kichik bo'lsa-da, bu asar ko'plab bilimlarni o'z ichiga oladi. Uni o'ylab va tahlil qilib o'qigan kishi, boshqa asarlarda uchramaydigan yangiliklarga boy ko'plab ilmlarni o'zlashtiradi." Bu bayondan ko'rinadiki, Ibn Sino "Ash-Shifo"ning ilohiyot bo'limini hajm jihatidan kichik bir asar sifatida ko'rsatadi. Biroq bu fikrni

umumiy tarzda qabul qilish to'g'ri bo'lmaydi. Ehtimol, u bu fikrni ayrim masalalarni yanada kengroq tahlil qilish zaruratidan kelib chiqib bildirgan. U, bahs va munozaralarga kirishmasdan haqiqatga yetmoqchi bo'lganlar uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarning ko'pchiligi *Ash-Shifoda* mavjudligini ta'kidlaydi. Shuningdek, u *Kitabu'l-Lavohiq* nomli bir asar yozib, uni *Ash-Shifodagi* asosiy ma'lumotlarni sharhlovchi va izohlovchi asar sifatida ta'riflagan. Ko'rinadiki, bu asar *Ash-Shifoda* bayon etilgan ayrim masalalarni yanada kengroq yoritgan bo'lishi mumkin, ammo ushbu asar hozirgi kunga qadar bizgacha yetib kelmagan.

Bu o'rinda yana bir muhim masala shuki: *Ash-Shifo* Ibn Sinoning falsafiy qarashlarini qay darajada ifodalaydi? Aftidan, Ibn Sino falsafiy munozaralarni sevuvchi mutafakkirlar uchun *Ash-Shifoni*, haqiqatni qisqa yo'l bilan anglamoqchi bo'lganlar uchun esa *al-Falsafatu'l-mashriqiyya* asarini tavsiya etadi. Ibn Sinoning o'zi bu haqda shunday deydi: "Bo'sh so'zlardan chetlanib, haqiqatni istagan kishi mening bu asarimga (*al-Falsafatu'l-mashriqiyya*) murojaat etsin; do'stlarimni mamnun etuvchi yo'l, keng izohlar va diqqat bilan o'qilganda boshqa asarimdan bevosita olingan ishoralar orqali haqiqatni istovchi kishi bu asarimga murojaat etsin." Bu ifodadan anglashiladiki, har ikkala asar ham haqiqatni ochishga xizmat qiladi. Haqiqatning o'zi o'zgarmas, ammo unga yetishish yo'llari va uslublari farqli bo'lishi mumkin. Ibn Tufayl (vaf. 1185) *Ash-Shifoni* tahlil qilar ekan, uning asosan mashshoiy (Arastuchi) metodda yozilganini, ammo uni o'qishda faqat tashqi ma'noga emas, balki ichki mazmun va sirlariga ham e'tibor berish lozimligini ta'kidlaydi. Bu fikr, uning ishroqiy (gnostik-ma'rifiy) yo'nalishni qabul qilganligini inobatga olganda, tushunarli ko'rinadi.

Mustaqil tadqiqot mavzusi bo'lishiga qaramay, *Ash-Shifo* asarining Islom dunyosidagi izlarini ilmiy jihatdan quyidagicha tavsiflash mumkin. Asarda, ayniqsa, mantiq, ontologiya, epistemologiya, tabiiy falsafa va psixologiyaga oid bilimlar mavjud bo'lib, ular turli darajada falsafa, kalom va tasavvuf an'alarida o'z aksini topgan. Falsafiy an'anaga nazar tashlaganda, bu tabiiy hol ekanligi ayon bo'ladi. Masalan, Ibn Rushd (vaf. 1198) ushbu asardan iqtiboslar keltirgan yoki undagi fikrlarni tanqidiy tahlil qilgan. Ishroqiy maktab asoschilaridan Shihobiddin Suhravardiy (vaf. 1191) ham o'zining ayrim asarlarida *Ash-Shifodan* iqtibaslar keltirganligi kuzatiladi. Kalom an'anasida esa *Ash-Shifoga* murojaat yanada kengroq bo'lgan. Imom G'azzoliy (vaf. 1111) o'zining *Tahafut al-falosifa* asarida *Ash-Shifodan* iqtiboslar keltirib, ularni tanqid qilgan; biroq *Ma'orij al-quds* asarida esa bu asardan bevosita iqtiboslar keltirgan. Shuningdek, Fahriddin Roziy (vaf. 1209), undan keyingi Adudiddin al-Ijiiy (vaf. 1355) va Sa'diddin at-Taftazoniy (vaf. 1394) kabi kalom olimlari ham *Ash-Shifodan* foydalanib, o'z qarashlarini shakllantirganlar. Tasavvuf an'anasi nuqtai nazaridan qaralganda esa, Ibn al-'Arabi (vaf. 1240) kabi tizimli ta'limot egalari ham ma'lum darajada Ibn Sino va *Ash-Shifodan* ta'sirlangan ko'rinadi.

Ash-Shifo'ning ansiklopedik tabiati haqida so'z yuritganda, F. E. Petersning fikricha, bu asar musulmon dunyosida mashshoiy (Arastuchi) falsafa tarixini davom ettiribgina qolmay, keyingi asarlarga ham yo'l ochgan. Peters bu jihatdan Abu'l-Barakot al-Bag'dodiyning *al-Mu'tabar fi'l-hikmasi*, Fahriddin Roziyning *al-Mabohis al-Mashriqiyyasi*, Shahrizuriy (XIII asr)ning *ash-Shajarat al-Ilohiyyasi* va Athiruddin al-Abhariy (vaf. 1264)ning *Hidayat al-Hikma* asarlarini *Ash-Shifo* ta'sirida yozilgan deb qayd etadi. Shuningdek, Qutbiddin Sheroziyning *Durrat at-Toj* nomli falsafiy asari ham *Ash-Shifoni* namuna sifatida olganligi ma'lum.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Ibn Sino tafakkurining oʻrta asr Musulmon dunyosi va Yevropa tafakkuriga taʼsiri oʻz alohida ilmiy tadqiqot mavzusi sifatida alohida oʻrganishga loyiqdir.

Xulosa. Ibn Sinoning “Ash-Shifo” asari Sharq va Gʻarb ilm-falsafa tarixida alohida oʻrin tutadi. U nafaqat islom dunyosida falsafaning tizimli rivojiga asos yaratgan, balki Lotin Yevropasida ilmiy tafakkurning shakllanishiga ham bevosita taʼsir koʻrsatgan. Asarning ensiklopedik tabiati, undagi falsafiy va ilmiy gʻoyalar oʻrta asr musulmon mutafakkirlari uchun asosiy manba boʻlgan. Shu bilan birga, uning lotincha tarjimalari Yevropa sxolastikasi, xususan Aristotel taʼlimotini qayta talqin etishda muhim manba sifatida xizmat qilgan.

Shu bois “Ash-Shifo”ni faqat bir falsafiy asar sifatida emas, balki Sharq va Gʻarb oʻrtasidagi ilmiy-falsafiy uzviylikni ifodalovchi tarixiy koʻprik sifatida oʻrganish zarurdir.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Anawati, G. C. (1950). *Muʼallafatu ibn Sina*. Qohira, 29–31, 69–79.
2. Bekir Karlığa. (2004). *İslâm Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkileri*. İstanbul: İnsan Yayınları.
3. Butterworth, C. E., & Kessel, B. A. (2002). *İslâm Felsefesinin Avrupa'ya Girişi* (Ö. M. Alper, Trans.). İstanbul: Klasik Yayınları.
4. Daiber, H. (1999). *Bibliography of Islamic Philosophy* (Vols. 1–2). Leiden: Brill.
5. Gilson, E. (1955). *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*. New York: Random House.
6. Gutas, D. (1988). *Avicenna and the Aristotelian Tradition*. Leiden: Brill.
7. Ibn Abi Usaybiy'a, M. (1965). *Uyunu'l-anbo fi tabaqoti'l-atibbo* (N. Rizo, Ed.). Bayrut: Dar al-ma'rif.
8. Ibn al-Qiftiy, A. b. Y. (1903). *Kitabu ixbori'l-ulama bi-axbori'l-hukamo: Tarixu'l-hukamo'* (J. Lippert, Ed.). Leipzig: Brockhaus.
9. Ibn Sino, H. b. A. (n.d.). *ash-Shifo al-ilohiyyot (1)* (G. C. Anawati & S. Zoyed, Eds.). Tehran:.
10. Ibn Sino, H. b. A. (1960). *ash-Shifo al-ilohiyyot (2)* (G. C. Anawati & S. Zoyed, Eds.). Qohira: al-Matba'a al-Amiriyya.
11. Ibn Sino, H. b. A. (1959). *al-Ishorat va't-tanbihot* (S. Dunyo, Ed.). Cairo: Dar al-ma'orif.
12. Ibn Sino, H. b. A. (1985). *an-Najot* (M. Fahri, Ed.). Bayrut: Dar al-afaq al-Jadida.
13. Ibn Sino, H. b. A. (n.d.). *ash-Shifo at-tabi'iyot (1): as-Samo'u't-tabi'iy* (S. Zoyed & I. Madkur, Eds.).
14. Ibn Sino, H. b. A. (1970–1966). *ash-Shifo al-mantiq (I–IV)* (M. al-Hudayriy, S. Zoyed, E. A. Afifiy, A. F. al-Ahvoniyy, M. S. Salim, & A. Badaviy, Eds.). Qohira: Various Publishers.
15. Ibn Sino, H. b. A. (1994 [1371/1413 AH]). *al-Mubohasot* (M. Bidorfer, Ed.). Qum: Intishorot-i islamiy.
16. Janssens, J. L. (1991). *An Annotated Bibliography on Ibn Sina: 1970–1989*. Leuven: Peeters Publishers.
17. Mahdaviy, Y. (1954 [1333 h.]). *Fihrist-i Nushaho-yi Musannafot-i ibn Sino*. Tehran: Donishgoh-i Tehron.
18. Meranbon, J. (1996). Medieval Christian and Jewish Europe. In S. H. Nasr & O. Leaman (Eds.), *History of Islamic Philosophy* (Vol. 2, pp. 1003–1006). London: Routledge.
19. Reisman, D. C. (2002). *The Making of the Avicennan Tradition*. Leiden: Brill.
20. Ergin, O. (1956). *İbni Sina Bibliografyası*. İstanbul: Maarif Basımevi.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/9 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).